

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Obraz ženy ve vybraných prózách Jaroslava Havlíčka

Bakalářská práce

Autor: Michaela Herclíková
Studijní program: B7310 Filologie
Studijní obor: Jazyková a literární kultura
Vedoucí práce: PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.
Oponentka: doc. PaedDr. Božena Plánská, CSc.

Zadání bakalářské práce

Autor: Michaela Herclíková

Studium: P15P0055

Studijní program: B7310 Filologie

Studijní obor: Jazyková a literární kultura

Název bakalářské práce: **Obraz ženy ve vybraných prózách Jaroslava Havlíčka**

Název bakalářské práce AJ: The image of women in the selected prose of Jaroslav Havlíček

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce bude pojednávat o hlavních hrdinkách románů *Petrolejové lampy*, *Helimadoe*, *Ta třetí* a *Muž sedmi sester*. Srovná jejich názory na rodinu, rozebere odlišný životní styl těchto žen, úzce související s životem na maloměstě, a zaměří se i na jejich individuální řešení zlomových životních situací. Dále prozkoumá, jak se žena v krizi vyvíjí a proměňuje. Pokusí se odpovědět na otázku, proč hrdinky Havlíčkových děl často působí i jako morální vzory a němé soudkyně duševně nevyspělých mužů. Vykreslí motiv sebezapření a oběti pro druhé a Havlíčkův pohled na vztah mezi matkou a dítětem, především pak v díle *Muž sedmi sester*. Shrnutím dostaneme ženy, které jsou odlišnými osobnostmi, přesto je však spojuje určitý ženský princip, nastíněný Jaroslavem Havlíčkem.

HAVLÍČEK, Jaroslav. *Muž sedmi sester*. Vyd. 2. V Praze: Jonathan Livingston, 2014, 205 s. ISBN 978-80-87835-50-0. HAVLÍČEK, Jaroslav. *Helimadoe*. Praha: Odeon, 1966, 231 s. Klub čtenářů. HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. 4. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1957, 331 s. HAVLÍČEK, Jaroslav. *Ta třetí*. Praha: Melantrich, 1988, 293 s. Česká próza. HAVLÍČKOVÁ, Marie, Nella MLSOVÁ a Hana TAUDYOVÁ. *Jaroslav Havlíček: neklidné srdce : vzpomínky, reflexe, literární místopis, korespondence*. Liberec: Bor, 2006, 143 s., [16] s. obr. příl. Odkazy. ISBN 80-86807-27-4. FULKA, Josef, Jaroslav NOVOTNÝ a Jakub ČEŠKA. *Fascinace neviditelností: studie k interpretační rozmanitosti díla Jaroslava Havlíčka*. Praha: Togga, 2009, 181 s. Vita intellectiva. ISBN 978-80-87258-24-8. MLSOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní: (příspěvek k interpretaci prozaického díla Jaroslava Havlíčka)*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, 204 s. ISBN 80-7041-175-9. RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Čs. spisovatel, 1973, 301 s.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.

Oponent: doc. PaedDr. Božena Plánská, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 16.11.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucí bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové, 15. dubna 2019

.....

Michaela Herclíková

Poděkování

Ráda bych poděkovala především vedoucí své bakalářské práce – PhDr. Nelle Mlsové, Ph.D. – za cenné rady, vstřícný přístup a neskutečnou trpělivost.

Anotace

HERCLÍKOVÁ, Michaela. *Obraz ženy ve vybraných prózách Jaroslava Havlíčka*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. Bakalářská práce.

Bakalářská práce bude pojednávat o hlavních hrdinkách románů *Petrolejové lampy*, *Helimadoe*, *Ta třetí* a *Muž sedmi sester*. Srovná jejich názory na rodinu, rozebere odlišný životní styl těchto žen, úzce související s životem na maloměstě, a zaměří se i na jejich individuální řešení zlomových životních situací. Dále prozkoumá, jak se žena v krizi vyvíjí a proměňuje. Vykreslí motiv sebezapření a oběti pro druhé a Havlíčkův pohled na vztah mezi matkou a dítětem, především pak v díle *Muž sedmi sester*. Shrnutím dostaneme ženy, které jsou odlišnými osobnostmi, přesto je však spojuje určitý ženský princip, nastíněný Jaroslavem Havlíčkem.

Klíčová slova: Jaroslav Havlíček, ženské hrdinky, psychologická próza.

Annotation

HERCLÍKOVÁ, Michaela. *The Image of Woman in the Selected Prose by Jaroslav Havlíček*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2019. Bachelor Degree Thesis.

This bachelor degree thesis is about the main heroines of the *Petroleum Lamps*, *Helimadoe*, *The Third One* and *A Man of Seven Sisters*. It compares their opinions on the family, breaks the different lifestyle of these women, which is closely related with their life in the small town, and it also focuses on their individual solutions of the breakthrough life situation. Then it explores how does these women change and develop in the crisis. It shows the motive of self-denial and sacrifice for others and also Havlíček opinion about the mother-children relationship, mainly in the novel *A Man of Seven Sisters*. Then we will get women, who are different personalities, but are connected with the same female principle, which is outlined by Jaroslav Havlíček.

Keywords: Jaroslav Havlíček, female heroines, psychological prose.

OBSAH

1 JAROSLAV HAVLÍČEK (1896 – 1943).....	10
1.1 BIOGRAFIE	10
1.1.1 VZTAH JAROSLAVA HAVLÍČKA A MARIE KRAUSOVÉ	12
1.2 BIBLIOGRAFIE	13
2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	16
2.1 FEMINISTICKÁ LITERÁRNÍ KRITIKA	16
2.2 KONCEPT INTERPELACE A OSTATNÍ TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	17
3 ANALÝZA VYBRANÝCH ŽENSKÝCH PROTAGONISTEK A JEJICH VÝVOJ	19
3.1 MUŽ SEDMI SESTER	19
3.1.1 Cilka Kostková.....	19
3.1.2 Vina a trest	21
3.2 TA TŘETÍ	22
3.2.1 Adéla Haimerová	23
3.2.2 Milada Křížová	25
3.3 PETROLEJOVÉ LAMPY	27
3.3.1 Štěpka Malinová, rozená Kiliánová.....	27
3.4 HELIMADOE.....	30
3.4.1 Dora Hanzelínová	32
4 SROVNÁNÍ JEDNOTLIVÝCH ŽENSKÝCH POSTAV	33
4.1 POHLED NA RODINU U KLÍČOVÝCH POSTAV	33
4.2 ŘEŠENÍ ZLOMOVÝCH ŽIVOTNÍCH SITUACÍ	34
4.3 MOTIV SEBEZAPŘENÍ A OBĚTI U VYBRANÝCH HRDINEK.....	35
5 VZTAH MEZI MATKOU A DÍTĚTEM V PRÓZÁCH JAROSLAVA HAVLÍČKA.....	37
ZÁVĚR.....	39
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	41

ÚVOD

Psychologická próza Jaroslava Havlíčka patří k nejcennějším českým literárním klenotům. Je zajímavé sledovat postupný vývoj hlavních hrdinů ve zlomových životních situacích. Je však ještě zajímavější sledovat vývoj sekundárních hrdinek, které nejsou pouze pasivními postavami, ale často svým chováním určují, kam se bude mužský hrdina ubírat.

Pro pochopení důležitosti a zvláštnosti ženských hrdinek v rozebíraných dílech si musíme uvědomit, že selektované prózy vyšly převážně v průběhu 30. let a 40. let 20. století. Pro genderová studia je vybrané období velmi zajímavé, protože se ženy začínají konečně dostávat do všech společenských oblastí – ovšem stále ve velmi omezené míře. Žena, ačkoliv má stejná práva jako muži, je stále pokládána hlavně za matku, udržovatelku domácího krbu. Je tedy s podivem, že Havlíček právě do ženských hrdinek vkládá morální sílu a určitou duševní čistotu, kterou bychom u mužských hrdinů těžko hledali.

Prózy Jaroslava Havlíčka nám přinášejí nejen náhled do nejtemnějších zákoutí lidské duše, pohled na člověka, který se rozhodne o konci svého života, ale také velmi zajímavý pohled na dobovou situaci v Čechách. Můžeme nahlédnout do životů občanů na maloměstě. Můžeme zjistit, jak se od té doby změnilo vnímání mateřské obětavosti, kdy matka podřídila celý svůj život výchově vytouženého syna. Můžeme pozorovat, jak ženy, ačkoliv byly vnímány stále jako druhořadé, dokázaly tenkými a nenápadnými nitkami ovládat muže, ale zároveň se jim dokázaly bezvýhradně obětovat. Velmi zajímavý je také náhled na staropanenství, které je v rozebíraných dílech nádherně vykresleno, jako by snad Havlíček viděl přímo do takové ženské duše. Díla předkládají realistické popisy duševního (a mnohdy i fyzického) rozpoložení (viz. *Ta třetí*). V díle *Muž sedmi sester* je zase naopak použit lehce ironický tón, kterým Havlíček popisuje jak určitou proradnost mezi sestrami, tak zároveň podlost muže, který svede sedm sester v podstatě odsouzených ke staropanenství.

Téma bakalářské práce jsem si vybrala nejen díky mé zálibě v psychologii a psychologické próze obecně, ale především díky mé fascinaci dílem Jaroslava Havlíčka od doby, co jsem si poprvé přečetla prózu *Ta třetí*. Překvapil mě nástin postavy obětavé Mildy v kontrastu se sebevědomou Adélou, které byly obě naprosto odlišné, ale obě si

bez muže dokázaly svým způsobem poradit. Chtěla jsem se dál zaobírat nejen dílem J. Havlíčka jako takovým, ale především ženami, o kterých píše a které jsou každá něčím výjimečná, ačkoliv mohou být považovány zároveň za dobové archetypy.

Bakalářská práce nejprve rozebere život a dílo Jaroslava Havlíčka a představí některé autobiografické prvky jeho tvorby. Poté analyzuje jednotlivé hrdinky z vybraných děl a nakonec srovná jejich životní postoje tak, jak to bylo definováno v anotaci. Poskytne tak komplexní pohled na ženské hrdinky a tím i na Havlíčkovo vnímání role ženy a matky obecně. Při analýze použije metody feministické literární kritiky, historie a sociologie.

Práce by mohla přinést nové poznatky o vnímání genderu v první polovině 20. století, dále také nový pohled na interpretaci díla Jaroslava Havlíčka a zajímavé porovnání odlišného pohledu na úděl ženy v jeho psychologické próze. Uplatnit se může na poli literární teorie, tzv. gender studies nebo historické sociologie. Jako metodiku jsem zvolila především porovnání vlastních poznatků z četby díla s dosud existující odbornou literaturou o J. Havlíčkovi. Dále také konzultace s Nellou Mlsovou, která je rovněž autorkou takto zaměřených odborných publikací.

1 JAROSLAV HAVLÍČEK (1896 – 1943)

Výborný analytik lidské duše, který měl blízko k naturalismu a který pracoval především s osudovým pojetím člověka. Rozhodně nemůžeme pominout jeho přínos české literatuře, zejména pak v oblasti psychologické prózy, kterou Havlíček dokázal povznést na světovou úroveň.

1.1 BIOGRAFIE

Otec Jaroslava Havlíčka se jmenoval Josef a živil se jako učitel na Jilemnicku. Mimo jiné také přispíval do jilemnické kroniky a byl sám literárně činný. Psal drobnou poezii, především jen sám pro sebe, a sbíral lidové pověsti. Matka se jmenovala Julie, rozená Knýová, a byla dcerou nadlesního z okolí Chlumce nad Cidlinou. Byla vychována k péči o rodinu. Zároveň Havlíčkův život a tvorbu ovlivnili i jeho prarodiče z Hrabačova, kde trávil hodně času. Jaroslav měl jediného sourozence, staršího bratra Josefa. Celá rodina bydlela v Dolení ulici v Jilemnici. Malý Jaroslav byl často nemocný, již v osmi letech prodělal těžký zápal plic.¹

V roce 1909 odchází Jaroslav studovat na reálku do Jičína. Jilemnice se pro něj stane místem, kam jezdí trávit víkendy a prázdniny. Právě prázdniny po maturitě v roce 1913 považoval za nejdůležitější ve svém životě. Když odjíždí z Jičína, je přesvědčen, že bude studovat na Vysoké škole uměleckoprůmyslové, aby se mohl stát malířem. Rodiče se však bojí, že by z něj mohl vyrůst bohém a nevidí v malířství budoucnost, ani obživu. Navíc ho nechtějí pustit do Prahy. UMPRUM mu zakazují, což Havlíček těžce nese. Toto léto se ovšem poprvé setkává se svojí budoucí ženou – Marií, „Máňou“. Jilemnice v létě žije studentským životem a divadlem, což dovolí Havlíčkovi na jeho smutek zapomenout a s Marií prožívá milostný román. Odchází na roční abiturientský kurz při Obchodní akademii v Chrudimi. V roce 1915 konečně odchází do vysněné Prahy, ačkoliv poznamenané válkou, a sní o světě mimo maloměsto. Začíná tam studovat obchodní vědy na Českém vysokém učení technickém, avšak ve studiu nijak

¹ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 13. – FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury 2*. Praha: Academia, 1993, s. 109.

nevyniká.² Své budoucí ženě Marii do Jilemnice píše: „*Trpíte tím, že Jste příliš snivá a mladá oproti těm domácím lidem a jejich maloměstskému životu. (...) Je tam u nás všude takový tíživý vzduch a přísný, maličký obzor.*“³

V roce svého odchodu do Prahy je však zároveň s bratrem povolán do první světové války. Je odveden jako jednoroční dobrovolník k 74. pěšímu pluku v Kadani. Během války bojoval na italské a ruské frontě, posléze také na Slovensku. Není nijak ctižádostivý voják, chce se vrátit jako raněný do jilemnického lazaretu. Rodná Jilemnice mu pod tíhou války nepřipadá vůbec nesnesitelná. O jeho pohnutkách se dozvídáme hlavně z jeho korespondence s Marií.⁴ Té také píše: „*Je to tak, my vojáci představujeme si pod slovem Jilemnice ráj na zemi a je to pravda. Blaze tomu, kdo tam dojde,...*“⁵

Válka sice změní jeho pohled na rodné maloměsto, ale když se tam posléze vrátí a nastoupí do Spořitelny, po týdnu prchá zpět do Prahy. Jeho budoucí žena o tomto kroku píše: „*Když tam byl asi týden, poslal si ho pan ředitel jako nejmladšího úředníka pro cigarety. Jarda je koupil, poslal mu je po nějakém malém klukovi, a více se tam nevrátil.*“⁶

V Praze obnoví své studium na ČVUT, v rámci čehož se dostane na praxi do Živnostenské banky. Studium ale nedokončí a v bance zůstane celý život, ačkoliv svoji práci nenávidí. S manželkou se v roce 1922 přestěhuje do pražské Krče a díky zdejšímu domácímu, panu Rumlerovi, získá práci na výhodnějším devizovém oddělení. O jeho odporu k této práci svědčí například účast ve stávce bankovních úředníků nebo to, že nikdy nepřijal členství v Klubu úředníků Živnostenské banky.⁷ Tento rozpor mezi prací úředníka na jedné straně a spisovatele na straně druhé přirovnává Nella Mlsová

² RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 13-14. – MENCLOVÁ, Věra a kol. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Academia, 2000, s. 219.

³ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Z dopisů Máně*. in: HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neklidné srdce*. Bor: Liberec, 2006, s. 4.

⁴ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 14. – MLISOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 37-41.

⁵ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Z dopisů Máně*. in: HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neklidné srdce*. Bor: Liberec, 2006, s. 8.

⁶ HAVLÍČKOVÁ, Marie. *Jilemnice v díle Jaroslava Havlíčka* in: HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neklidné srdce*. Bor: Liberec, 2006.

⁷ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Mána*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 106. – RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 14.

k rozhraní epoch před a po válce, které byly velmi rozdílné a které Havlíček obě prožil. Zároveň je to i rozpor mezi Prahou a Jilemnicí, velkoměstem a maloměstem.⁸

S přibývajícím slávou přestává mít Jaroslav čas na rodinu. Havlíček v dopise Mariiným rodičům napsal: „*To, čemu se říká sláva, na to rodina tvrze doplácí, každý jinak. (...) A tak bychom byli u kořene zla, že jsem ze začátku začal smýšlet moc spořádaně a rodinně a pak že jsem od toho utekl, to nevadí proč a kam.*“⁹ V dopise doufá, že se bude moci odrůstajícím dětem více věnovat po válce, umírá ovšem 7. 4. 1943, podle pitevního protokolu na zápal plic.

1.1.1 VZTAH JAROSLAVA HAVLÍČKA A MARIE KRAUSOVÉ

Jaroslav se seznámil s Marií ve zlomovém létě 1913. Patnáctiletá „Máňa“ mu velice imponovala, ačkoliv byla hodně rozporuplná. Za to mohlo její těžké dětství – matka jí zemřela a Marie vyrůstala s přísnou macechou. Její otec na ni neměl kvůli živnosti dostatek času a Marie se cítila opomenutá, ačkoliv ji otec miloval.¹⁰

Jaroslav s Marií se sblížili a začali spolu chodit. Oba se velmi zajímali o literaturu, proto si na svých četných procházkách přehrávali pasáže z různých literárních děl. Jedním z nich bylo i dílo Arcybaševa (1878 – 1927) *Sanin*, které pravděpodobně inspirovalo Havlíčka i do budoucna. On sám o tomto díle napsal: „*Sanin nám byl nejvyšší metou člověka.*“¹¹

Román *Sanin* pojednává o člověku, který se vrací ke své rodině na ruské maloměsto, kde lidé nemají motivaci žít. Sanin přijímá život sebevědomě, nic od něj nečeká a je na rozdíl od nich šťastný. Když spáchá sebevraždu Jiří Svarovič, má Sanin pronést smuteční řeč, ale odmítá a odjíždí, protože ho maloměsto nudí.

Podstatné ovšem je, jak vidí svět ženská hrdinka Karsavinová, kterou na procházkách hrála Marie. Cítí „*touhu po síle, pohybu a štěstí*“¹². Touha jít za svým cílem i přes mrtvoly se dá přirovnat k pocitům Štěpky Kiliánové (Petrolejové lampy),

⁸ srov. MLISOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005.

⁹ HAVLÍČKOVÁ, Marie. *Jilemnice v díle Jaroslava Havlíčka* in: HAVLÍČEK, Jaroslav. *Neklidné srdce*. Bor: Liberec, 2006, s. 108-109.

¹⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 22-214. – HAVLÍČKOVÁ, Marie a kol. *Jaroslav Havlíček. Neklidné srdce*. Liberec: Bor, 2006, s. 62-65.

¹¹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981.

¹² ARCYBAŠEV, Michail Petrovič. *Sanin*. Praha: Paseka, 1999. Literární klub (Paseka), s. 42.

Dory Hanzelínové (Helimadoe), Jiřího Mánka (Ta třetí) a Emila Škvora (Muž sedmi sester).

Přirovnal by se Jaroslav Havlíček k Saninovi, nebo spíše k sebevrahovi Svarovičovi? Sám Havlíček byl žárlivý (to vyplývá ze vzpomínek jeho ženy), nejistý, bojácný a trpěl hypochondrií (*Deník, 1926-1929, který Marie zakázala publikovat*). S nakladateli jednal pouze písemně, na nutné schůzky posílal svoji ženu.

Jaroslav s Marií se několikrát rozešli a znovu se dali dohromady, Marii nebavilo Jaroslavovo nesmělé chování. Spojoval je ovšem zájem o divadlo a četbu. Posléze je rozdělila válka, Mariin pobyt v Olomouci, vzájemně si omrzeli a Marie se za války stihla zasnoubit s jiným mužem.

Roku 1920 se zasnoubená Marie Krausová potkává s Havlíčkem na VII. všesokolském sletu v Praze a obnovují svůj vztah. Se svatbou nečekají a berou se v roce 1921, 20. srpna. Svatba trvá celé tři dny.¹³ Již o rok později se jim narodí syn Zbyněk a Marie se se synem stěhuje k Jaroslavovi do Prahy – Krče. Tam se jim v roce 1924 narodí ještě dcera Eva. Havlíček si není jistý v roli otce a svoji nejistotu promítá do svých děl – můžeme pozorovat opakující se motiv neutěšených rodin. V této životní nejistotě píše vzpomínkovou knihu *Máňa*, kde se vrací do své rodné Jilemnice, do dob randění se svojí budoucí ženou. Havlíček vzpomíná: „*Dnes, když kráčím přes tato místa, vím, chodím po hřbitově. (...) Svatá je ta země, kde kráčely všechny mé mladosti se všemi svými sny.*“¹⁴ V reakci na napětí v nynějším životě v kontrastu s bývalým domovem začíná více psát.

V roce 1929 se všichni stěhují do rodinného domu na Spořilově, kde Havlíček píše většinu svých povídek.

1.2 BIBLIOGRAFIE

Pro dílo Jaroslava Havlíčka je typická značná míra autobiografie. Často psal o vlastních zážitcích, nebo o tom, co se doslechl z vyprávění druhých. K umělecké tvorbě ho inspiroval především vlastní domov, tj. Jilemnice, která pro něho byla svátečním místem, kam se rád vracel. Vždyť i jeho umělecká kariéra začala psaním krátkých básní

¹³ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 22-214.

¹⁴ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981.

o domově, které měly hlavně vlastenecký charakter, a kterými se rád chlubil Havlíčekův otec na různých rodinných srazech.

První vydané básně bychom objevili v roce 1924. Jedná se například o cyklus *Epitafy*, satirický výkřik mladé duše. Básně vydané mezi lety 1919 a 1927 bychom našli v souboru *Básně z kufru* (má to své odůvodnění – Havlíček své rozepsané, nevydané básně ukládal do kufru, oproti běžnému ukládání „do šuplíku“). K lyrické tvorbě se i přes slibné počátky Havlíček nikdy nepřiklonil.

Na přelomu 20. a 30. letých začíná vydávat první prozaické texty. Jedná se většinou o povídky, které otiskly časopisy jako *Zvon*, *Národní listy*, *Cesta* a další. Jmenujme například dvousvazkový soubor povídek s názvem *Cesta loutek*, které jsou plné vzpomínek na dětství v Jilemnici. Faktem ovšem zůstává, že naprostá většina povídek „z kufru“ nebyla za Havlíčkova života zveřejněna.¹⁵

Po neúspěchu při vydávání svých prvních děl – *Knihozřout* (1929) a *Smrt bibliomanova* (1931) přichází pomocná ruka od Karla Sezimy, ale především od redaktora časopisu *Lumír*, Hanuše Jelínka. Dalším dílem, které Havlíček dokončil roku 1935, byl román s názvem *Vyprahlé touhy*. Autor ale toto vydání přepracoval a znovu vydal až roku 1944 pod názvem *Petrolejové lampy*. Dílo se přímo inspiruje historií maloměstského prostředí Jilemnice. Zajímavé jsou zde i dva další autobiografické prvky – postava Štěpky Kiliánové je zde inspirována Mariinou tetou, stejně jako je někým reálným inspirována téměř každá Havlíčkova postava (např. námořní kapitán v *Helimadoe* je inspirován bratrancem Mariina otce), a událost, kdy je Kiliánova vila Vesna napadena škvory, je inspirována skutečnou událostí z krčského bytu.¹⁶

Do povědomí dobové veřejnosti se Havlíček dostává spíše svým druhým úspěšným románem z roku 1937 – *Neviditelný*. Jedná se o psychologickou prózu, která poukazuje na život rodu stíženého psychickou chorobou. Mužský hrdina Petr se ožení se Soňou Hajnovou, aby získal mydlárnu, která znamenala bohatství. Nakonec však skončí bez bohatství i bez zdravých potomků. Tento příběh je opět inspirován skutečnou událostí – v den svatby vyprávěla Marie Jaroslavovi o svých předcích. Román vyhrál první cenu České akademie.¹⁷

¹⁵ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 35-63.

¹⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 174-214. - RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 108-122.

¹⁷ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 174-214. - RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 124-137.

Následují romány *Ta třetí* (1939), který vyhrává cenu Baťovy literární soutěže, a *Helimadoe* (1940). Za zmínku určitě stojí i novela *Synáček* (1942), kde Havlíček líčí osud Toníka Skály, kterého vychovávají pouze ženy. Vypočítavý a rozmazlený Toník se mění ve chvíli, kdy se ožení s dcerou umírajícího kamaráda, kterému slíbí, že se o ni postará. V péči o ni nachází své životní poslání.¹⁸

Část Havlíčkovy tvorby tvoří také díla, která napsal v reakci na svou osobní účast v 1. světové válce. Havlíček sám přišel ve válce několikrát málem o život, nemluvě o spoustě přátel, které ztratil. Próz na toto téma vytvořil hned několik. Jedná se například o román *Vlčí kůže*, kde Havlíček popsal své zkušenosti ohledně 74. pěšího pluku v Kadani. Román zůstal nedokončený, vznikla pouze část *Šelma hladoví*. Zamýšlená třetí část však zůstala navždy jen myšlenkou.¹⁹

Jaroslav Havlíček napsal dokonce i filmovou povídku, která se později stala námětem filmu *Barbora Hlavsová* (1942). Povídka se jmenuje *Skleněný vrch* (1941) a je o babičce, která se snaží zachránit rodinnou čest pošpiněnou chováním vlastního syna. Film *Barbora Hlavsová*, který režíroval Martin Frič, stojí za na počátku vzniku mnoha dalších českých filmů a pohádek.²⁰

¹⁸ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 108-112.

¹⁹ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 159-223. - MLISOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005, s. 35-42. - HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981, s. 226-228.

²⁰ RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973, s. 254-257.

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

2.1 FEMINISTICKÁ LITERÁRNÍ KRITIKA

U interpretace vybraných textů Jaroslava Havlíčka je použita především feministická literární kritika. Je proto žádoucí vysvětlit, co je to feminismus a jakým způsobem funguje taková literární kritika. Vycházíme z toho, že feminismus je politický pohled, který má dva základní předpoklady: rozdílnost pohlaví je základem strukturální nerovnosti mezi muži a ženami (a to je příčinou nespravedlnosti vůči ženskému pohlaví) a že tato rozdílnost není dána biologicky, nýbrž vzniká v důsledku kulturní interpretace pohlavních rozdílů. Díky literatuře můžeme dokázat ženám, že nejsou odsouzeny k nerovnosti. Je jistě na místě se ptát, jaký obraz ženství vytváří kanonická díla. Existuje podstatný rozdíl mezi literaturou psanou muži a literaturou psanou ženami? Feministická literární kritika nám dokáže na takové otázky odpovědět.²¹

Hlavními oblastmi zájmu feministické literární kritiky jsou především otázky ženské identity, proces tvoření literárního kánonu a ideologičnost estetických hodnot. Jelikož v této bakalářské práci nezkoumáme dílo ženské autorky, půjde nám především o utváření ženské identity a obraz ženy v literatuře psané mužem. Můžeme tak zjistit, zda bylo na koncepci ženství z pohledu Jaroslava Havlíčka něco jiného, než bychom hledali u jeho současníků.

Pro pochopení toho, čím se práce bude zabývat, si musíme uvědomit, že rozebíraná díla vznikla ve 30. – 40. Začátek moderního feminismu však datujeme až o víc než dvacet let později, do období 60. let, kdy byly ženy stále stereotypně odsuzovány jako podřadné sexuální objekty. Hlavním problémem byla přirozená odlišnost žen a mužů, kvůli které bylo rozdílné zacházení s nimi akceptovatelné a normální.²²

Pokud se nám dostane do rukou mužská kanonická literatura o ženách, jakou je bezesporu dílo Jaroslava Havlíčka, je třeba ji číst z tzv. ženského pohledu. Muži často vyžadují od ženy určitou závislost, jelikož se cítí poníženi nespornou mateřskou rolí, kterou nemohou plnohodnotně zastávat. Proto jsou tvořivost a vědění často zobrazovány

²¹ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000. Studium (Host). ISBN 80-86055-90-6, s. 11-21.

²² Tamtéž, s. 25-26.

jako mužské výsady. Ženy bývají ctnostné, zcela podřazené otci nebo manželovi. Tradiční zápletky ukazují ženský osud jako pasivní přijetí omezeného výběru a pokud se jim tento úděl nelíbí, bývají potrestány.²³ Jak z tohoto pojetí vychází Havlíček? Můžeme jeho hrdinky nazvat poddajnými ženami, které přijmou rány osudu?

Zajímavou metodou, kterou můžeme uplatnit v této bakalářské práci, je tzv. vzdorné čtení. Tato metoda umožňuje rozkrývání sexistických schémat (Fetterley, 1978). Žena se zde stává čtenářkou, která nabourává stávající koncepty procesu čtení a koncepty kánonu. Showalter uvádí, že „mění naše chápání daného textu a probouzí v nás povědomí o významnosti kódů závislých na pohlaví“ (Showalter, 1998: 216). Tradiční literární kritika totiž počítá s tím, že čtenářem bude muž, stejně jako autorem. Ukázalo se však, že se výklad jednotlivých děl mění s ohledem na pohlaví, ale i věk, rasu, sociální příslušnost čtenáře. Tzv. „čtení jako žena“ představil poprvé Jonathan Culler (1991). Takové čtení samozřejmě není nijak vázáno na fyzické pohlaví jedince. Základem je rozpoznat genderovou nerovnost ve společnosti. Proces čtení je zbaven ideologie odvozené od patriarchální moci, kdy jsou ženy učeny číst texty „mužskými očima“ (srov. Culler, 1991; Jacobus, 1986).²⁴

2.2 KONCEPT INTERPELACE A OSTATNÍ TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Pro analýzu jednotlivých hrdinek vybraných textů Jaroslava Havlíčka je použit tzv. koncept interpelace, který dobře poslouží k identifikaci hodnot propagovaných textem (tedy i genderových stereotypů). Pam Morrisová definuje interpelaci jako proces, pomocí kterého text vymezuje čtenářům a čtenářkám určitý jazykový prostor, v němž se mají pohybovat. V tomto prostoru pak čtenáři přejímají postoje, stanoviska a hodnoty, které jsou vymezené textem. Čtenářky jsou při čtení textů psaných muži často pomocí interpelace nuceny číst texty z tzv. mužského pohledu.²⁵ K podobnému názoru dochází i literární teoretik Jonathan Culler, který otevřeně hovoří o problematice ženského čtení. Říká, že ženy bývají „vedeny k tomu, aby se identifikovaly s mužskými

²³ Tamtéž, s. 48.

²⁴ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. *Tváří v tvář: gender jako metodologická kategorie literárních analýz*. Praha: Gender studies, 2010. ISBN 978-80-86520-34-6, s. 13-14.

²⁵ MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000. Studium (Host). ISBN 80-86055-90-6.

postavami, proti svým vlastním zájmům jako žen“ (Culler, 1991: 514). V bakalářské práci se budeme snažit odkrýt možnosti alternativního hledání významu textu.

Pro náš účel bude zajímavá také analýza genderových mocenských vztahů. Pro zpracování analytické části bude využit teoretický postup Judith Lowder Newtonové (1991), která odlišuje moc a vliv žen. Vliv je podle Newtonové schopnost přesvědčit o něčem, na rozdíl od moci, která je aktivně vykonávána. Ženy se musejí vzdát touhy po moci, je jim připisován nepozorovaný vliv, který je ale často velmi silný. Kterou kategorii moci/vlivu využívají hlavní protagonistky próz Jaroslava Havlíčka? Dokáží svůj vliv uplatnit?

Jistě je záhodno podívat se na blíže také na vztah literatury (konkrétně rozebíraných próz J. Havlíčka) a společnosti. Toto je jedna z možností vnějšího zkoumání literatury dle Welleka a Warrena ([1949] 1996). Literární dílo je nutné vztahovat k dobovému kontextu, k podmínkám jeho vzniku. I proto byly do této bakalářské práce přidány biografické údaje Jaroslava Havlíčka.

3 ANALÝZA VYBRANÝCH ŽENSKÝCH PROTAGONISTEK A JEJICH VÝVOJ

3.1 MUŽ SEDMI SESTER

Hlavním mužským hrdinou analyzované novely je Emil Škvor, který se narodil starému šprýmaři Škvorovi a mladé ženě, kterou si vzal po vůli jejích rodičů. Matčinu melancholii a odtažitost ovšem nezdědil, a ačkoliv nebyl statné postavy, jeho životní náplní byly vtipy, které tvořily celý jeho život a které mu zajišťovaly jisté lepší místo ve společnosti. Když se dostal do středního věku, přestalo ho bavit dělat kanadské žertíky a různé jiné šprýmy a usmyslel si udělat nějaký životní vtip, něco jako mistrovské dílo, které by tu po něm zůstalo navěky. Vymyslí tedy dokonalý žert – vyhlédne si rodinu starého profesora, který má sedm dcer, každou z nich naláká a udělá jim sedm dcer, které se narodí zároveň. Aby uspěl u ostatních sester, vyhlédne si jako první tu nejšerednější z nich, Cilku.

3.1.1 Cilka Kostková

Vypravěč charakterizuje Cilku takto: „Cecilie (nevěsta, číslo čtyři) byla možno říci ohavná. Nos měla špičatý a ohrnutý vzhůru, vlasy řídké, podobné namočeným provazům, zuby zkažené, oči pichlavé, tělo beztvaré, hrud' prohloubenou. Ke všemu poněkud pokulhávala. Tato dívka měla všechny nevýhody, jaké může mít žena, a byla tak pravým kontrastem krásné Zdenky.“²⁶

Dostáváme zde tedy čtyřiaadvacetiletou ženu z chudé profesorské rodiny, bez věna, na malém městě. Je prostřední sestrou, navíc tou nejošklivější, tudíž když se dočká Emilovy nečekané lásky a následné svatby, stane se celkem šťastnou a oddanou manželkou. Přijme roli udržovatelky rodinného krbu a nevyžaduje od Emila ani přehnané projevy lásky, natož ty sexuální. „Cilka, která nikdy nepředvídala, že skončí někdy trudnou dráhu svého panenství, byla v manželství spokojena i s tak opatrným způsobem laskání, jakého se jí dostalo. Jako nuzák žebrající na křižovatce nepokládá za

²⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Muž sedmi sester*. Vyd. 2. V Praze: Jonathan Livingston, 2014. ISBN 978-80-87835-50-0, s. 21.

nutné dát se poučit o způsobu, jak se řídí fordka, tak ona nesnažila se nikdy získat přesnější informace o výhodách, které slibují líbánky.“²⁷

Emil Škvor si je od začátku jistý tím, že Cilku dostane. Je si naprosto jistý, že ji může natolik ovládat, aby posunul datum jejího početí do doby, která mu bude vyhovovat. Příběh zde nabízí zcela tradiční rozdělení genderových rolí v systému binárních opozic. Na jedné straně pasivní, poslušná a nepohledná žena, která nemá jinou životní naději, než šprýmaře Emila, a která by se pravděpodobně nebýt jeho nedočkala žádné lásky. Na straně druhé aktivní, celkem racionální muž.

Využití specifických jazykových prostředků, které nám mohou připadat až drsné, autor podtrhuje objektivizaci hlavní hrdinky. Nepřekračuje tak interpelační rámec mužského pohledu na svět. Cilka je šeredná, v praktickém životě stejně nepoužitelná, neznalá manželských povinností. Není zmíněna ani jedna její pozitivní vlastnost, snad kromě manželské ctnosti a věrnosti. Interpelační strategie tedy jednoznačně nutí čtenářku, aby se identifikovala s mužským protagonistou – Emilem. Pokud by se identifikovala s hlavní ženskou hrdinkou – jeho manželkou – pravděpodobně by musela přijmout pozici ženy bez ambicí, která nemá jinou životní naději, než vzít si posledního muže, který ji chce, a ani neprověřovat, za jakým účelem se do ní tak najednou bezhlavě zamiloval. Pro mužskou postavu zde má žena cenu pouze jako oběť krutého žertu. Další možností čtení je vidět prostřednictvím Cilčiny osobnosti bezvýhodnost její situace – co může dělat slečna, která nedisponuje fyzickými přednostmi, ani zvláštními dovednostmi, a poslouží zřejmě jen právě jako udržovatelka rodinného krbu, která nemá nárok ani na žádné tělesné něžnosti? Ne náhodou můžeme uvažovat o tom, proč v celé knize nezazní ani jeden její osobní názor (kromě toho, že Emilovi bezmezně důvěřuje až do poslední chvíle, kdy se projeví, jaký je to typ člověka).

Jaké možnosti a mocenské strategie má taková žena v analyzovaném díle? To nejcennější, co může žena jejího postavení nabídnout, je nepochybně její panenství. Cilka je však příliš poslušná a poddajná, oddaná svému muži, než aby si ho zvláště hlídala. Mohla by být zařazena do literárního typu „žena dokonalá“ podle Morrisové ([1993] 2000: 30-35). Taková Cilka by byla v podstatě bezmocná.

²⁷ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Muž sedmi sester*. Vyd. 2. V Praze: Jonathan Livingston, 2014. ISBN 978-80-87835-50-0, s. 29.

Zlom však nastává v okamžiku, kdy všech sedm Emilových dětí přijde na svět. Ženy se vzepřou jeho vtípu a sami si z něho vystřelí, když se k němu hromadně nastěhují. Ačkoliv tuto odplatu iniciuje opět muž – jejich otec, starý profesor. Cilka zde jednoznačně uplatňuje svoji aktivní moc nad ostatními sestrami a nad Emilem, který ztrácí výsadní postavení. V kočáru usedá hned vedle kočího, aby dala najevo přednostní právo manželky. Ponechává si ložnici, jmenuje se „kněžkou omezeného prostoru, jemuž bude od nyní vládnout“²⁸. Emil se zde dostává do netradiční role a stává se pasivním a odsunutým. Jeho životní naděje vyhasly, ženy ho přechytračily a on se vzdává své aktivní genderové role. Cilka se zde vyvíjí z pasivní a cudné panny v panovačnou a aktivní manželku, která je schopná udržet svoji pozici mezi sestrami, ačkoliv některé z nich jsou hezčí a jiné zase starší.

Pokud si uvědomíme, že novela vznikla v roce 1928, tudíž v době jasně rozdělených genderových rolí v systému binárních pozic, je tento úkaz převzetí kontroly nad mužem naprosto ojedinělý v kontextu dobové situace i literatury. Uvážíme-li navíc, že hlavní protagonista nakonec spáchá sebevraždu jen proto, aby obrátil svůj žert opět na svou stranu, uvědomíme si, že žena v této novele má až nečekaný vliv na mužský život. Pokud by se sestry nepřestěhovaly do Emilova domu, pravděpodobně by k sebevraždě nedošlo a žert by považoval za dokončený.

3.1.2 Vina a trest

Příběh je tedy kontrastní ve smyslu porušení diskurzu – na jedné straně máme sestry, které mají jasně, až archetypálně, rozdělené role (kuchařka, modlilka, kráska, pyšná princezna). Vypravěč nás jasně nutí ztotožnit se s mužem. Všechny sestry Emilovi celkem snadno podlehnou a vlastně přesně tak, jak si to přál, včetně vymezeného dne. Ani jedna nezůstane solidární s Cílkou, která jediná má na pohlavní styk s Emilem manželské právo. Potrestání za toto jednání jsou ovšem všichni – nejen muži, nebo ženy.

²⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Muž sedmi sester*. Vyd. 2. V Praze: Jonathan Livingston, 2014. ISBN 978-80-87835-50-0, s. 190.

Trestem pro Emila má být nastěhování sester i s dětmi do jeho domu. Zajímavý je zde moment, kdy sestry přijíždějí k vile a město se na ně kouká. Navzdory maloměstským předsudkům od nikoho nepadne ani slovo o tom, že nastěhovat si domů sedm žen se sedmi dětmi, z čehož šesti nemanželskými, je nějak špatné. Naopak, obyvatelé městečka se přijdou pobavit, smějí se Emilovi a jeho nerozvážnosti, vlastně se smějí všem dohromady, tedy i ženám, které se nechaly svést a nyní, když nemůžou nabídnout své cenné panenství (které ty starší ještě snad mohlo zachránit před životem v osamění), jsou vlastně jen tragikomickým obrázkem celé situace.

Trestem pro ženy je celoživotní úvazek v podobě nemanželského dítěte, navíc ještě spojen s faktem, že ho mají všechny sestry. Funguje mezi nimi však jistá sounáležitost, protože na sebe nejsou našťvané. Dokonce ani manželka Cilka, která by jistě byla v právu, není nijak zvlášť odtažitá k ostatním Kostkovým. Ženy tu tedy skutečně ovládnou celý Emilův život a nikdo z celého městečka mu nepomůže, naopak všem přijde správné, že je Emil vytrestán a že nyní bude žít se sedmi ženami, u kterých rozhodně nemůže hledat duševní ani fyzickou útěchu.

To, že Emil na konci spáchá sebevraždu, nemůžeme pokládat nutně za obrácení příběhu na jeho stranu. Ano, dokončí svůj vtip. Ano, bude se o něm ve městě asi ještě dlouho mluvit. Ovšem je to skutečně to, co od začátku plánoval? O myšlenkách na smrt nepadlo v knize ani jediné slovo. Můžeme tedy předpokládat, že to byl spíš útěk z bezvýchodné situace, kdy okolí přijalo nastěhování sester s dětmi do jeho domu jako normální. Není smrt nakonec tím nejpřísnějším trestem za vtip, který měl z Emila udělat slavnou osobnost?

3.2 TA TŘETÍ

I v tomto románu je hlavním hrdinou muž. Jiří Mánek je protagonistou středního věku, který má na začátku románu vážnou známost v podobě krásné Adély, ale který se není schopný odpoutat od své matky, se kterou neustále žije. Můžeme tedy říct, že trpí jistým oidipovským komplexem. Když zemře jeho teta Viktorie, setkává se na pohřbu se širokou rodinou, mezi kterou patří i obětavá sestřenice Milada. Mánek stojí na životním rozcestí – rozhoduje se mezi hýřivou a mladou Adélou, kterou má téměř jistou, a životem prověřenou, laskavou Miladou, která je pro něj téměř andělským

symbolem. Když už si je téměř jistý Miladou, Adéla ho naprosto uchvátí pohlavním stykem, který mu nabídne jako poslední rozloučení. Když se pak rozhodne vrátit se k ní, zjistí, že nemá žádnou šanci. Jeho život končí nehodou, kdy v podstatě omylem zmáčkne spoušť u zbraně, kterou si přikládá k hlavě.

Jiří Mánek se tedy od Emila Škvora liší. Nejde si za svým cílem, sám neví, co chce. Je až tragicky nerozhodný. Pokud Emil Škvor budil ve čtenáři antipatii svým nápadem na vtip, který odnesou nevinné sestry, Jiří Mánek se mu bude protivit na naprosto esenciální úrovni. Ať už se jedná o směr uvažování o ženách jako o objektech pro vlastní potěšení, nebo o odvahu, kterou Mánek naprosto postrádá. Je chorobně žárlivý. Neumí řešit nastalé problémy, raději před nimi utíká, dokud není pozdě. Nemůžeme tedy jednoznačně říct, že kniha nepřekračuje interpelační rámec mužského pohledu na svět. V tomto románu mají značný vliv ženy, ačkoliv jsou pouze sekundárními postavami. Interpelační strategie nás sice naoko nutí identifikovat se s Jiřím Mánkem, většina čtenářek se však nakonec identifikuje s jednou z hlavních ženských postav – buď s Adélou, nebo s Miladou. Žena zde má vlastní názor, má vůli postavit se předurčenému osudu a vlastně nepřímo ovládá osud mužský. V kontextu doby se jedná o nadčasový koncept. Rozhodně nemůžeme říct, že jsou ženy v románu Ta třetí poddajnými hrdinkami, které osud ztrestá za neposlušnost. Naopak – obě ženy vyjdou z celé situace silnější a nezávislejší než dřív.

3.2.1 Adéla Haimerová

Adéla Haimerová je mladá dívka, která překypuje vším, co k mládí patří. Ráda se baví, ráda se líbí ostatním, ráda si občas nezávazně zaflirtuje na akci s kamarády, je spontánní. Pochází z poměrně bohaté rodiny, která má cukrárnu na Malé Straně, tudíž je zaopatřená a nemusí ji trápit tíživá finanční situace. Pokud by Adéla Haimerová měla být archetypální postavou, patřilo by k tomu, že je hýřivá, využívá muže nejen kvůli penězům a nedá se jí věřit. Taková ovšem Adéla zcela jistě není. Už u popisu prvního rande s Mánkem nás zarazí dnes již maličkost, v době vydání románu nejspíš podivnost.

„Jiří si v koutě vozu

pře počítával, kolik mu v peněžence zbylo. I v této věci měl být však vyveden z bludu.

Adéla si postavila hlavu, že v baru bude zase kamarádsky platit ona, a dokázala, co si

umínila, ač se statečně a kavalírsky bránil. Situace byla dojistá složitá a ne zcela obvyklá. “²⁹

O pár stránek dál se o Adéle dozvídáme další drobné čtenosti. „*Jen co je pravda, Adéla Jiřímu nikdy nic nenalhávala. Chovala se k němu vždy čestně, přímočaře.*“³⁰ A poslední, poměrně zajímavou informací, kterou o sobě Adéla sama prozradí, je tato: „*Z těch krámů všude rozházených si nic nedělejte, jsem líná,*“ vysvětlovala. *Potom se jí to však v hlavě rozleželo a opravila se: „Jsem líná, ale jen doma. Jinak naprosto ne. Ale doma se mi do ničeho nechce. Myslím, že domácí otravy užiji dost, až se vdám.*“³¹

Dostáváme tedy ženu, která nechce být udržovatelkou rodinného krbu, která je aktivní, ovládá svůj život sama a má značný vliv na muže, se kterým chodí, a kterého si přesto drží od těla a zachovává si tak svou čest. Jiří Mánek si nemůže být Adélou jistý a přece by ho ona sama nikdy nevyměnila za jiného muže, protože by jí to nedovolila čest. Nemůžeme tedy mluvit o objektivizaci jedné z hlavních hrdinek. S Adélou jako hrdinkou se může žena velmi dobře identifikovat. Napomáhají tomu také velmi moudré filozofické vsuvky, které Adéla, ačkoliv mladá a hýřivá, pronáší. Například když mluví o tom, proč nemůže mít ráda Mánkovu matku. Není vůbec těžké se s ní ztotožnit. To, že najdeme v knize víc takových osobních názorů Adély Haimerové, jen potvrzuje fakt, že se nejedná pouze o sekundární ženskou postavu a že ona sama má na vývoj děje značný vliv.

Adéla Haimerová má na rozdíl od Cilky Kostkové k dispozici celou řadu mocenských strategií. Už v době vztahu s Mánkem má na něj značný vliv, on udělá téměř cokoli, co Adéla chce. Když mu po jejich rozchodu nabídne pohlavní styk a on se rozhodne využít, můžeme mluvit přímo o moci, kterou ona jako dlouholetá přítelkyně uplatňuje. Sama otevřeně říká, že mu chce ukázat, o co se připravil a oplatit mu tak společně strávená léta. Po tomto večeru se Jiří jednoznačně rozhodne pro mladou Adélu namísto ne tak hezké Milady, je už ovšem pozdě a cílevědomá Adéla si je své moci vědoma. Proto si ho znovu k tělu nepustí.

²⁹ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Ta třetí*. 5. vyd. (v Melantrichu 1. vyd.). Ilustroval Karel TEISSIG. Praha: Melantrich, 1988. Česká próza (Melantrich), s. 50.

³⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Ta třetí*. 5. vyd. (v Melantrichu 1. vyd.). Ilustroval Karel TEISSIG. Praha: Melantrich, 1988. Česká próza (Melantrich), s. 60.

³¹ Tamtéž, s. 56.

Adéla je tedy samostatně myslící ženskou hrdinkou, která ví, že se ještě nechce usadit a mít děti, nezajímají ji typické ženské povinnosti, neuklízí a projevuje otevřeně svoje názory, ačkoliv jsou v rozporu s názory Jiřího Mánka. Přesto však za své jednání není potrestána, naopak nás příběh vede k tomu, že je odměněna – zbavila se hlavního hrdiny Mánka a má šanci na lepší život.

3.2.2 Milada Křížová

Mánek potká Miladu na pohřbu tety Viktorie a je jí uchvácen. Má všechno, co nemá jeho přítelkyně Adéla. Je typickou udržovatelkou rodinného krbu, rodina je u ní na prvním místě. Starosti o rodinu podřídila celý svůj život a osobní štěstí. Podle Mánka by Adéla nikdy nebyla schopná takového sebeobětování se pro druhé.

Milada se narodila do myslivecké rodiny a vyrostla tak v lesích, stran ostatních lidí. Měla však všechny hračky, kterých se jí jen zachtělo, a také zvířata, jaká si městské děti vůbec neužijí. V šestnácti letech se jí narodila malá sestra a o dva roky později další. Milada se stylizovala do role matky a zvážněla. Později, když jí tragicky zemřela matka, musela se stát plnohodnotnou matkou. Přestalo se uvažovat o její budoucnosti. Po první světové válce navíc zemřel i starý myslivec, její otec. Na Mildě tedy zůstala veškerá péče o její dvě malé sestry a na vdávání nebylo pomyšlení. Zvlášť poté, co se její snoubenec Mixa odmítl starat o dva nezaopatřené sirotky. Zůstala tedy sama, veškeré finance dala sestrám, nebo je utratila za své studium (které zvládala s vyznamenáním). Za ta léta se naučila ostatním dávat co nejvíc a sama na sobě šetřit. Na sebe nemyslela téměř vůbec.

Mohlo by se zdát, že když začne mít Jiří Mánek o Miladu zájem, ona mu snadno podlehne. Vyřešila by se tím nejen její tíživá finanční situace, ale také by se konečně mohla seberealizovat a nemyslet jen na druhé. Na vlastní rodinu má nejvyšší čas – nemá, stejně jako Mánek, daleko ke čtyřicítce. Opak je však pravdou. Milda si drží Mánka od těla, navzdory očekáváním je spíš odtažitá a milá je jen přirozeně, nemá v povaze někomu ubližovat. Je skeptická vůči Mánkovu náhlému zájmu. Když ji požádá o ruku, váhá. Nakonec však svolí. Řekne, že byl hřích váhat, když dal Jiří tak velkorysou nabídku staré panně.

Když se Mánek nakonec rozhodne pro Adélu a je donucen tuto zprávu říct Mildě osobně (původně chce celou záležitost vyřešit prostřednictvím třetí osoby), Milda se zachová naprosto obdivuhodně. Ačkoliv tím její naděje na rodinný život skončily a srdce jí krvácelo, odpustila na místě Jiřímu a v podstatě se obvinila, že je její vina, že není tak krásná a zajímavá jako Adéla.

To, co si myslí Milada o náhlém rozchodu, pro nás může být zajímavé i z dalšího hlediska, a sice zkoumání míry samostatného uvažování ženy a míry mocenského vlivu mužského protagonisty na ženské uvažování. Vezměme si krátký příklad toho, co si Milada myslí v průběhu rozhovoru mezi jí a Mánkem. „*Mohla by ho vyzvat, aby byl pevný a neměnil svá rozhodnutí každým dnem, podle nových tužeb a nových šálení, mohla by mu říci mnohá příkrá a rozhodná slova, která by zburcovala jeho smysl pro čestné a mužné jednání. Avšak – říci něco v svůj prospěch? Jak by to mohla učinit? Ten muž je ovšem zbabělý. Naslouchat jeho důkazům, které ho tak ponižují, je nesmírně trapné. Ze všeho nejmoudřejší bude zkrátit jeho i svá muka, a z pout, která nikdy nebyla pevnými pouty, dopomoci mu k útěku, po němž tak zřejmě baží!*“³²

Milada by podle vypravěče tedy mohla svými slovy udělat z Mánka lepšího člověka. Mohla by mu připomenout, že je muž a že se má chovat čestně. Že to neudělá je jasný projev její vůle. Příběh se mohl odvíjet jinak, když by mu něco řekla, ale neudělala to. Nemůžeme ji považovat za loutku muže, která by na něm byla naprosto závislá. Její život absolutně nekončí Mánkovým rozhodnutím, že si ji nevezme. Však se ukázalo, s jakým zbabělcem by byla nucena strávit zbytek života. Milda je tak čistá a tak obětavá, že si život s Mánkem zkrátka nezaslouží. Žena – čtenářka se může s postavou Milady Křížové snadno identifikovat, stejně jako s postavou Adély Haimmerové. Potvrzujeme tím jen tvrzení na začátku této kapitoly, tj. že kniha překračuje interpelační rámeček a že je pro nás snadnější se identifikovat s některou z ženských hrdinek než s hlavním mužským protagonistou. V tomto smyslu můžeme považovat Havlíčkův román *Ta třetí* za nadčasový, jelikož překročil dobový rámeček a zavedená pravidla.

³² HAVLÍČEK, Jaroslav. *Ta třetí*. 5. vyd. (v Melantrichu 1. vyd.). Ilustroval Karel TEISSIG. Praha: Melantrich, 1988. Česká próza (Melantrich), s. 248-249.

3.3 PETROLEJOVÉ LAMPY

Spolu s třetím románem, který nese název Petrolejové lampy, dostáváme opět odlišný přístup k ženské hrdince. Ta je zde totiž hlavní postavou. Román pojednává o životě ženy od dětství až po smrt jejího manžela Pavla. Interpelační rámec je zde tedy „ženský“. Můžeme s jistotou říci, že ženský i mužský čtenář se nejnázne identifikuje s hlavní hrdinkou Štěpkou, ačkoliv trpí nedostatkem fyzické přitažlivosti a je na svou dobu výstřední.

Zajímavé je, že příběh provází retrospektiva. Dostáváme vypravěče, který příběh vypráví ze současnosti do minulosti. V jeho době už je fotografie hlavní hrdinky zežloutlá.

Nemáme zde jednoznačného sekundárního mužského hrdinu. Stejnou měrou bychom mohli brát jako hlavní mužskou postavu tatínka Kiliána, nemocného Pavla Malinu nebo jeho bratra Jana Malinu. Každá z mužských postav má nějakou význačnou zápornou vlastnost, ačkoliv v případě Kiliána není tak výrazná. Mohla by to být touha po bohatství, touha po rozvoji podnikání za každou cenu, láska k penězům. Pavel Malina je vyloženě slaboch, který léta vysával vlastní rodinu, a když zjistil, že je nevyлéčitelně nemocný, rozhodl se dožít z peněz Štěpky Malinové. Jan Malina byl zase lakomý, nerad se dělil. Navíc byl trochu závistivý a vztahovačný, ačkoliv měl možná právo. Když se mu Pavel vysmál, že si chce vzít děvečku, opustil ji. Nakonec se i on rozhodl využít Štěpčiných peněz, i když příběh směřuje k tomu, že to pro ni bude přívētivější budoucnost.

3.3.1 Štěpka Malinová, rozená Kiliánová

Štěpka Kiliánová se narodila 1. září 1870 do rodiny stavaře Kiliána a dcery sedláka, Anny Kiliánové. Ke smůle otce Kiliána, který si přál chlapce, už žádné další dítě neměli. Vkládali tedy do Štěpky svoje veškeré naděje na udržení rodu a rodinných financí.

Malá Štěpka zdědila po otci robustní postavu spojenou s trojitou bradou. Byla samotářská a nebavilo ji stýkat se se stejně starými dětmi zbohatlíků z maloměsta. Nejraději chodila na statek za bratrance Malinovými, kde ji brali v podstatě jako chlapce – učili ji se prát, mluvit sprostě, ukazovali jí pářící zvířata a ona byla šťastná.

Už od začátku jsou Štěpce přisuzovány vlastnosti, jako by autor psal o chlapci. Po cestě na Vejrychovsko, kde bydlel strýc s bratranci, na ni čekal Holinka, který ji šikanoval za tloušťku a neohrabanost. Mlátil ji, jako by byla chlapec. Jednoho dne jí němý Franc poradil, jak se má prát, a ona Holinku přemohla. Od té doby měla nejen klid od šikany, ale získala mezi chlapci určitý respekt, takže ji chtěli učit bojovým uměním. V knize se píše, že Holinka Štěpku doslova musel „koptavě prosit o milost“.³³ Je jisté, že v 80. letech 19. století nebylo úplně běžné, aby dívka zbila chlapce.

Štěpka našla talent pro recitování a nakonec se uchytila v ochotnickém divadle. V knize nalezneme pasáž, kde Štěpka dostane chlapeckou roli, protože ji hraje lépe než mužští herci. „*Úloha Jara byla vlastně určena pro chlapce, Štěpánka však byla vyspělejší než kterýkoli z jejích spolužáků, v přednesu a gestikulaci se jí nikdo nevyrovnal. Dostala úlohu Jara.*“³⁴ Štěpka si jako herečka získala obdiv po celé Jilemnici, ačkoliv ji lidé neuznávali pro její výstřední chování a oblečení.

V tomto kontextu by se Štěpka Kiliánová mohla zdát jako žena, která se nestará o domácnost a snad se ani nechce stát matkou. Opak je pravdou. Štěpka doslova překypuje láskou a touží po vlastním dítěti. Nemá komu lásku věnovat, její známosti jsou jen krátkodobé a svatba ani dítě tak nejsou na obzoru. „*Představovala si, že ona sama je matkou dítěte, narozeného z nedovolené lásky, že ona sama je v opovržení a že na své dítě pracuje od úpadu až do smrti. Její srdce se vzdýmalo sladkou vlnou vášnivě chápaného mateřství.*“³⁵ Štěpka navíc zastala doma veškeré domácí práce po zemřelé služce. Byla tedy plnohodnotnou ženou, která se mohla vdát a mít potomky dle všech dobových společenských pravidel a kritérií. Jedinou překážkou byla její fyzická stránka a její poněkud velká upřímnost a upovídánost, která chlapce odrazovala. Také se báli vzít si ženu, která má vlastní názor a je nepoddajná. Tyto vlastnosti jsou však v Petrolejových lampách Štěpce Kiliánové ke cti a čtenářka si jí bude pro její upřímnost a originalitu vážit.

Štěpka tak moc toužila po muži a po dětech, které měly téměř všechny její kamarádky, že si vzala prolhaného Pavla Malinu. Dovedla ve svém srdci najít místo pro zuboženého hejtmana, ačkoliv znala jeho pohnutou minulost plnou karbanění a holek.

³³ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. 4. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1957, s. 32.

³⁴ Tamtéž, s. 27.

³⁵ Tamtéž, s. 74.

Věřila, že k ní chová pravé city. Její naivitu čtenář snadno odpustí v souvislosti s faktem, že na svou dobu byla již starou pannou bez vyhlídek sňatku.

Když zjistila, že Pavel Malina nemůže mít děti kvůli syfilidě, o které nevěděla, zhroutil se celý její svět plný představ malého potomka v milující rodině. Pochopila, že ji Pavel jen zneužil. Místo toho, aby se psychicky hroutila, rozhodne se o hospodářství starat sama. Také zde není v knize rozdíl mezi mužem a ženou. Je zde ukázáno, že se žena stejně jako muž dovede chopit hospodářství, které může vzkvétat. *„To zas bylo něco pro Štěpku! Úkol poněkud obtížný, poněkud vyčerpávající, ale přece jen nějaký úkol! Nemá-li muže ani jako velitele, ani jako pomocníka, pak jí nezbyvá než se sama chopit velení a práce. Hospodář spí, hospodář je mrtev, nevzbudí se. Pole však nebudou opuštěna. Štěpka se sama stane hospodářem.“*³⁶

O hloubce Štěpčiny osobnosti se přesvědčíme ještě po smrti jejího tatínka, pana Kiliána. Je zdrcena, musí se však postarat o nemocného manžela (kterého sice nenávidí, protože ji podvedl, ale i tak má vůči němu nejen závazek, ale i pochopení) a o nemocnou matku, Annu Kiliánovou. Když Pavel Malina ujede na jejím kočáře a chce se zabít, odpustí mu. Ačkoliv se k ní chová zle a rozbíjí nádobí, nadává, mluví sám pro sebe, ona za ním stojí a nechce ho umístit do ústavu.

Starání se o Pavla Malinu přinese do knihy ještě jeden zajímavý moment, kdy Štěpka Malinová, jeho manželka, uplatňuje nad ním svou fyzickou převahu a mlátí ho. *„Rozpřáhla se a udeřila. Hejtman ztichl. Hleděl na ni vyděšeně kalnýma očima. Přišlo jí ho líto. Když však začal po druhé se svými děsnými vtipy, postačilo mu jen pohrozit. Štěpka si to zapamatovala. Pochopila, že její moc nad ním má být nadále podepřena fyzickou převahou. Byla také jen člověk, ubohá Štěpka, byla jen prostý, uštváný člověk, první zvednutí ruky k ráně ji svedlo. Byla již víc než syta toho věčného posluhování.“*³⁷ Můžeme tedy říct, že zde žena získala převahu, uplatňovala přímou moc podle Newtonové a neměla pouze vliv. Dokonce byla přímou nadřízenou manželova bratra Jana. Ona vládla statku, ona zachránila Vejrychovsko před zkázou, počínala si statečně a spravedlivě, byla laskavá k děvečkám a naslouchala svým sloužícím. Měla neuvěřitelný řečnický talent. Byla silná jako muž. Vážila si rodiny a pro své nejbližší by

³⁶ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. 4. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1957, s. 221.

³⁷ Tamtéž, s. 297-298.

obětovala vše. Z románu navíc vyjde nejlépe ze všech postav – je zdravá a ještě má naději na dítě s Janem Malinou. Má statek a je bohatá.

Smrt rodičů Štěpku nemilosrdně zasáhla. Ze začátku po smrti otce je vážná, přestává být sama sebou. Není veselá, netěší ji statek. Dává Vejrychovsku za vinu, že se otci před koncem dostatečně nevěnovala. Když se jí však po smrti nemocného manžela uleví, je to zase stará upovídaná Štěpka.

Dostáváme tedy ženskou postavu, která byla v mládí stížena nedostatkem přímé lásky své matky Anny, a která chce tuto lásku předávat dál, ale nemůže. V knize nedochází k objektivizaci hlavní hrdinky, její city a potřeby jsou zevrubně popisovány a čtenář se se Štěpkou Malinovou snadno ztotožní. Štěpka Malinová je popisována jako bojovnice, která se nevzdává ani přes nepřízeň osudu, zároveň jsou ale předkládány i její stinné stránky (například to, že matce svou péčí na sklonku jejího života vlastně docela lezla na nervy). V románu je tedy dokonale vystižena celá psychologická stránka osobnosti Štěpky Malinové.

3.4 HELIMADOE

V tomto posledním rozebíraném románu se dostáváme do zcela odlišné situace, než do které nás uvedly romány předchozí. Máme zde hlavního mužského hrdinu, který se retrospektivně vrací do svého dětství, kdy se s rodiči často stěhoval. Když zrovna žili v městečku Staré Hrady, těžce onemocněl. Za své uzdravení vděčil podivínskému doktorovi Hanzelínovi, který neměl rád bohaté měšťany, jelikož ho nevzali mezi sebe. Doktor chudých se Emila ujal i po jeho uzdravení a on našel v jeho domě své místo mezi jeho pěti dcerami.

Román chce upozornit na skutečnost, že pro dívky, které byly tvrdě vychovávány a vedené jen k domácím pracím, oblékané podle staršího vkusu rodičů, pod přísným režimem, končily většinou jako staré panny. Nejdřív snily o útěku, o nové a šťastné budoucnosti, však z povinnosti k rodině a snad i ze zvyku zůstávaly doma a stárly. *„Předsudky, příchýlnost k rodině, zvyk poslouchati, strach z neznámého – to je ta kouzelná čára, kterou nedovedly překročiti ženy blouznivě toužící – tenkrát – i dnes – a*

přece, nač narážely? Na pouhé nic, dobré jen pro žert rozdováděného obecnstva.

*Ubohé ovečky, uspané vychytralým hypnotizérem, veřejným míněním!*³⁸

Pokud zde budeme mluvit o interpelačním rámci, ten je jednoznačně mužský. Už jen použitá ich forma nás nabádá ztotožnit se s malým nemocným Emilem, který chodí k Helimadonám (jak se sestrám Hanzelínovým v městečku říkalo) na návštěvy. Nutno ovšem podotknout, že ani tak není Emil vzorem ctnosti a mužného chování. Je přehnaně citlivý, navíc se sklonek k hypochondrii. Upne se na Doru Hanzelínovou a udělá vše, co jí vidí na očích. I přes zájem ze strany nejmladší ze sester – Emy – zůstane Emil do posledního okamžiku věrný o tři roky starší ženě. Je na ní až chorobně závislý. Možná si tím vynahrazuje nedostatek citu ze strany matky.

K objektivizaci hlavních ženských hrdinek tu dochází – skutečně jsou brány jako objekty, jako osoby bez názoru a bez života, tedy až na Doru. Zde je to ovšem cílem celého románu. Dle mého názoru bylo motivem k napsání Helimadoe poučit tehdejší širokou veřejnost o staropanenství, které v podstatě zaviňují rodiče přehnaným strachem, nebo samy dívky přehnanou vybíravostí. Autor zde očividně chce ukázat problém a chce, aby se čtenář zamyslel o správnosti tvrdého Hanzelínova režimu, který dívkám znemožňoval vést jakýkoliv společenský život.

Získáváme zde pohled na pět sester – Helenu, Lídu, Marii, Doru a Emu. První tři sestry už nemají valné vyhlídky na to najít si ženicha. Je jim kolem třiceti let, navíc nejsou moc hezké. Helena má zkažené zuby, široká ramena, hrbí se a navíc je jistým způsobem nepříjemně upovídána. Lída je hubenější a má pórovitou pleť. Je tichá a zádumčivá, jedinou útěchu nachází v občasných hrách s ukrytou panenkou. Marie je proti starším sestrám docela hezká, souměrná, jedinou vadou na kráse jí jsou obří fialové kruhy pod očima.

V kontrastu k těmto starším sestrám je stavěna Dora a Ema. Dora je „výbojně kyprá“³⁹, s plnými rty a snědou pleť. Navíc měla pevná prsa a jistý dravý náboj. Na počátku románu je Doře dvacet let. Ema je zase roztomilá, malá, s blondatými copánky a je to vyloženě tatínkova oblíbenkyně. Jediná má na začátku románu svobodu, může se volně toulat a nemá domácí povinnosti. Jediná má tedy naději najít si ženicha. Této naděje ji však zbaví otec, když na ni po útěku Dory uvalí všechny domácí práce. Na

³⁸ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Helimadoe*. 6. vyd., v SNKLU 1. vyd. Praha: Odeon, 1966. Klub čtenářů (Odeon), s. 223.

³⁹ Tamtéž, s. 37.

konci knihy se vypravěč dokonce zamýšlí nad tím, jestli mohla taková útlouká a malá dívka přežít v takovém záprahu.

Právě na tomto rozdílu mezi staršími a mladšími sestrami je ukázáno, jak postupně žena ztrácí krásu a šanci stát se matkou a manželkou. Jedinou nadějí je se vzbouřit rodinným tradicím a utéct do neznáma, což také jedna ze sester učiní.

3.4.1 Dora Hanzelínová

Dvacetiletá Dora Hanzelínová stojí v románu na životním mezníku. Je přesně v tom věku, kdy se nechce tak snadno smířit s osudem staré panny, která se otcovi stará o domácnost. Má ráda dobrodružné příběhy, ráda by utekla, nechce se podřídit osudu.

Dora nebyla shovívavá, soucitná a ani domácí práce ji nebavily. Občas byla vysloveně zlá, domýšlivá, vzteklá. Dovedla být ovšem i veselá a hravá.

Měla jediného nápadníka, nehezkého učitele Pírka. Jemu nevadilo, že Dora nemá věno. Vytrvale ji dobýval. Ona ovšem Pírka ani přes nápor sester nechtěla. Chtěla odejít z města, začít nový a dobrodružný život.

Na základě své povahy a budoucích cílů se rozhodla učit se od Emila francouzsky. Měla talent. „*Rozhodla se pevně, že se naučí francouzsky. Šlo jí to kupodivu snadno, bez zvláštní námahy se mnou držela krok v lekcích, které se mnou probíral penzista.*“⁴⁰ Když se pak pohádala s otcem, s francouzštinou skončila. Seznala, že jí k ničemu nebude a že nemá žádnou naději, aby se dostala z domu.

Vše se mění, když do města přijíždí kouzelník s nemocnou ženou. Dora se chopí příležitosti a kouzelníka svede. Po smrti jeho ženy zastupuje ona její místo a uteče z domu. Jak dopadne, to nám kniha neodkryje. Na konci vypravěč řekne, že není důležité, jak takové dívky dopadnou. Hlavní je, že se dokázaly vzepřít osudu.

⁴⁰ HAVLÍČEK, Jaroslav. *Helimadoe*. 6. vyd., v SNKLU 1. vyd. Praha: Odeon, 1966. Klub čtenářů (Odeon), s. 93.

4 SROVNÁNÍ JEDNOTLIVÝCH ŽENSKÝCH POSTAV

4.1 POHLED NA RODINU U KLÍČOVÝCH POSTAV

Tuto problematiku je možné pojmout ze dvou úhlů pohledu. V prvním případě tím myslíme rodinu, kterou klíčové ženské hrdinky mají a se kterou se seznamujeme v příběhu. Nabízí se také možnost srovnání jejich pohledu na samotnou podstatu rodiny v obecné rovině, tzn. zda hrdinka souhlasí s tradiční rolí v rodině, jestli chce pokračovat v tomto odkazu, nebo jestli příběh naznačuje něco jiného.

Štěpka Malinová je z našich hrdinek nejstarší. Na začátku knihy se uvádí, že Štěpky otec, stavitel Kilián, zemřel roku 1903, kdy už byla Štěpka vdaná za hejtmana Malinu. Štěpka se tedy narodila zhruba v 80. letech 19. století. V této době bylo postavení rodiny tradiční. Rodiny bývaly vícegenerační, role v rodině komplementární a hierarchizované. Autoritou je otec. Funkce rodiny byla univerzální – nikoliv pouze citová. To, do jaké rodiny se člověk v této době narodil, ovlivnilo celý jeho život i život jeho dětí.⁴¹

Můžeme s jistotou říct, že Štěpka měla velký smysl pro rodinu. Měla dobrý vztah se svým otcem i matkou, přála si najít vhodného manžela a s ním pečovat o společného potomka. Štěpka se chtěla ujmout své tradiční role matky, opatrovatelky rodinného krbu. Toto jí ovšem nebylo umožněno – musela převzít mužskou roli v rodině, když zjistila, že hejtman Malina nikdy nebude otcem jejích dětí. Ona se starala o ekonomickou stránku rodiny, zatímco její manžel se oddával alkoholu.

Jako opozitum ke Štěpce bychom mohli postavit Doru z románu *Helimadoc*. Dořin pohled na rodinu byl značně deformován přístupem despotického otce, který dívkám ve snaze uchránit je před nástrahami okolního světa udělal z života koloběh těžkých domácích prací. Dora tak neměla důvěru v tradiční rodinný život. Rozhodla se neuposlechnout svého otce a utekla z domu za kouzelníkem, jehož povahu ani úmysly nám kniha nespecifikuje. Zároveň si v celém příběhu nikdy nezasteskla po dětech. Zajímavé také je uvědomění, že Dora tu svoji rodinu bez váhání opustila, když se jí

⁴¹ MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-864-2958-X.

naskytla by' jen velmi nejistá příležitost. Můžeme tedy usuzovat, že motivem jejího útěku byla především touha po svobodném životě, který jí otec neumožňoval.

Zajímavý pohled na rodinu přinesla ještě Milada Křížová z románu *Ta třetí*. Tady se posouváme v čase dál, už se nepohybujeme na přelomu století, popisovaná doba odpovídá spíše dvacátým až třicátým létům. Rodina se začíná posouvat do moderní roviny. Struktura je spíše manželská než vícegenerační. Základní kapitál je nejen ekonomický, ale také kulturní a sociální. Podle Iva Možného (*Rodina a společnost, 2006, str. 23*) je funkce rodiny definována jako pečovatelská, ale především také citová. Autoritou začíná být i matka, přičemž role otce a matky jsou funkčně segregované. Čekali bychom tedy postavu sice zakládající si na manželství a dětech, ale také již svobodnou, s vlastní vůlí a prostorem pro individualitu. Milada Křížová je ovšem postava založená na pevných tradičních základech. Po smrti rodičů obětovala celý svůj život sestřím, které vychovala. Obětovala svou vlastní individualitu a touhu po vlastních dětech a plnila ekonomickou povinnost otce. Nic se nezměnilo ani po té, co jí její sestry přestaly potřebovat. Kromě krátké milostné epizody s Jiřím Mánkem zůstala Milada Křížová plně oddaná povinnosti, kterou po smrti rodičů převzala. Pro rodinu tedy obětovala v podstatě celý dosavadní život.

4.2 ŘEŠENÍ ZLOMOVÝCH ŽIVOTNÍCH SITUACÍ

Určitá podoba by se dala nalézt i v tom, jakým způsobem řeší jednotlivé ženské hrdinky zlomové životní situace. Jako první rozeberme Adélu Haimerovou, ženskou hrdinku z románu *Ta třetí*. Když se Jiří zamiluje do Milady Křížové, má s Adélou vážný vztah. Adéla s ním očekává budoucnost – přemýšlí o svatbě. Proto můžeme označit situaci, kdy se tato dívka dozví, že se Jiří zamiloval do jiné ženy, v jejím životě za zlomovou. Adéla tuto událost řeší dobově poměrně netradičním způsobem – s rozchodem se smíří, ale chce Jiřímu poskytnout své panenství, které zamýšlela ztratit s ním. Doslova říká, že mu chce ukázat, o co přišel, když ji ztratil. Neuvažuje při tom nad tím, že se k Jiřímu vrátí zpátky. Jeho snahy, aby se k němu Adéla vrátila, jsou posléze marné. Celá situace se dá interpretovat tak, že Adéla byla emocionálně velmi silná žena, když tuto událost ustála bez větších citových excesů.

Podobně emocionálně silná musela být samozřejmě také Milada Křížová, která dala ve svém osamělém životě ještě šanci myšlence, že ztratí své staropenství a najde životního partnera. Když ji Jiří Mánek nakonec odmítá, vrátí se zkrátka ke svému starému životu. Negativně z toho vychází jen muž – Jiří, který vlastně nakonec neovlivní život ani jedné ženské postavy, snad s výjimkou vlastní matky.

Zlomovou životní situací v životě hrdinky románu *Petrolejové lampy* – Štěpky Kiliánové nemusíme nutně nazývat moment, kdy si vzala duševně slabého vojáka Malinu. Vzhledem k její očividné touze po mateřství bychom tak mohli nazývat spíše moment, kdy jí Malina oznámil, že nemůže mít děti. Štěpka, která toužila po rodině, se musela smířit s nuceným staropenstvím. Byla to pro ni velká rána a Pavla Malinu za to zpočátku nenáviděla. Nakonec se však vyrovná sama se svým osudem a stane se z ní paní, která obstarává chod celého hospodářství. Převzme tedy mužskou roli a bez ohledu na nepřízeň osudu zůstává emocionálně vyrovnaná a silná.

Velmi zajímavé řešení nastalé zlomové životní situace přináší kniha *Muž sedmi sester*. Pokud budeme považovat za klíčovou scénu, kdy se sestry Kostkovy dozvědí, že mají dceru se stejným mužem. Ani na okamžik v knize neřeší nějakou zášť vůči sobě. Nevyčítají si navzájem, že se nechaly svést stejným mužem, ačkoliv Emilova manželka Cílka by to svým sestrám nepochybně vyčítat mohla. Sestry doslova hodí vinu na Emila Škvora. Díky této situaci se semknou a nastěhují se do jeho domu, čímž se mu v podstatě kolektivně pomstí.

V rozebírané tvorbě Jaroslava Havlíčka ženy řeší zlomové životní situace různými způsoby, ale nejde jim upřít jistá emocionální rovnováha a zralost. U mužských hrdinů tuto jistotu nenajdeme.

4.3 MOTIV SEBEZAPŘENÍ A OBĚTI U VYBRANÝCH HRDINEK

U dvou ženských hrdinek je motiv sebezapření a oběti jasně vykreslený. Jedná se o Miladu Křížovou z románu *Ta třetí*, která se obětovala pro rodinu a zůstala se svými sestrami. vzdala se dokonce vyhlídky na vlastní děti.

Druhou takovou hrdinkou je Štěpka Kiliánová, která se obětovala pro svého manžela, ačkoliv věděla, že s ním nikdy nebude mít děti. Obětavě se o něj starala až do jeho smrti i přes zjevný odpor.

Zajímavé je ale hledat takový motiv i tam, kde není pro čtenáře tak zjevný. I Adéla Haimrová se obětovala, když poskytla své panenství Jiřímu Mánkovi, ale poté ho nechala jít cestou, o kterou předtím stál. Obětovala se i matka Jiřího Mánka, která nešla do bratrova domu, ačkoliv zjevně si to přála. Nechávala ho u sebe bydlet a starala se o něj, ačkoliv už byl dospělý. V kontrastu k tomu stojí Mánkovo chování. Jiří se pro nikoho neobětoval. Matku nechtěl nechat lépe bydlet. Adélu chtěl mít jen pro sebe a poté se zamiloval do jiné ženy. Miladu chtěl mít jen pro sebe, zaujala ho její obětavost a laskavost, kterou Adéla v určité míře postrádala. Neobětoval se však pro ni, ačkoliv jí slíbil, že s ní bude mít vztah.

V knize Helimadoe se obětovaly čtyři sestry, když sloužily despotickému otci. Otec se domníval, že oběť spíše přináší on, když se o dcery přísně, ale pečlivě, stará. Kvůli jeho přehnané péči minimálně první tři sestry přišly o šanci, že si najdou partnera a založí vlastní rodinu. Musely si uvědomovat, že vinou jeho přísných pravidel přicházejí o šanci najít si ženicha. Přesto však nepřemýšlejí o útěku z domu. Až druhá nejmladší sestra si připustí cenu svého života a vydá se na nejistou cestu s potulným kouzelníkem. Je možné, že si otec dívek podvědomě uvědomoval, že jeho pravidla jsou až moc přísná a že kvůli nim vychoval staré panny. Lze tak usuzovat ze skutečnosti, že nejmladší sestru už nechává vyrůstat podstatně volněji a nenutí ji do těžkých domácích prací.

V knize Muž sedmi sester to může na první pohled vypadat, že oběť přináší Emil Škvor, když si vezme nevzhlednou Cilku Kostkovou za manželku. Mladý šprýmař však vidí jen svůj vlastní prospěch – udělat žert, který zůstane v podvědomí města navždy. Zneužije nakonec pro tento účel sedm sester, které se všechny postupně nechají. Největší oběť ale nakonec přinese Cilka, když se smíří s nastalou situací a sjednotí se se svými sestrami, které ji ve své podstatě podvedly. Muselo pro ni být těžké čelit na maloměstě faktu, že má jejich šest sester dítě s jejím mužem.

V rozebíraných prózách můžeme najít motivy sebezapření a oběti především u žen. U mužských postav se to tak může na první pohled jevit, ale ani u jednoho mužského hlavního hrdiny nemůžeme konstatovat, že by se výrazně obětoval pro druhou osobu.

5 VZTAH MEZI MATKOU A DÍTĚTEM V PRÓZÁCH JAROSLAVA HAVLÍČKA

Vztahy mezi matkou a dítětem jsou patrné v každé z rozebíraných próz. V románu *Ta třetí* je zajímavý především vztah Jiřího Mánka a jeho matky. Paní Mánková vlastní byt, ve kterém umožňuje svému synovi bydlet i v poměrně pokročilém věku. Sama se stará o domácnost. Je vidět, že ji péče o syna vyčerpává. Přála by si, aby si našel manželku a ona mohla konečně na odpočinek ke druhému synovi, který by se o ni pravděpodobně dobře postaral. Matka ale nikdy neřekne Jiřímu, že ji přehnaná péče o jeho potřeby unavuje. Děti byly pravděpodobně to jediné, co v životě dokázala. Hlavní životní úlohou matek v tehdejší době byla především péče o potomky a teplo rodinného krbu.

V románu *Petrolejové lampy* vidíme úplně jiný vztah matky a dítěte, konkrétně vztah Anny Kiliánové s její dcerou Štěpkou. Vztah Anny ke Štěpce je na první pohled chladný. Anna se snaží přetvořit Štěpčinu přirozenou individualitu a usměrnit ji. Je chladná. Návštěvám vždy podává jen suchary a kyselé víno. Nikdy však Štěpku nezapře. Poskytuje ji útočiště, kde může trávit čas, aby nemusela být se svým psychicky labilním manželem Pavlem Malinou.

V novele *Muž sedmi sester* je nádherně vykreslen vztah mezi matkou a dcerou. Je tam popisováno, jak matka sedmi sester střeží, zda pravidelně menstruuje. Jak první pozná, že se něco změnilo, a svěří se manželovi. Z tohoto pravidelného kontrolování spodního prádla můžeme vyvozovat, že matka musela mít s dcerami opravdu intimní vztah. Dnes už by to málokterá dospělá žena matce dovolila.

Za rozbor stojí také situace, kdy Emil Škvor vstoupí ke Kostkovým ve chvíli, kdy je již jasné, že je otcem všech dětí. Autor popisuje nemluvnata takto: *„Dítě Terezčino mělo pokrytecký a nábožný výraz, pohybovalo ústy, jako by přežvykovalo modlitby, a mělo pleť jakoby slitou z vosku kostelních svíček. ... Holčička Božčina leskla se jako čerstvě vydrhnutá podlaha a její ručky se zmítaly v bezděčných pohybech, jejich původ ležel jistě v smýčivé a oprašovací vášni její matky. ... Lidčino projevovalo nejvíce labužnictví, žádajíc si důrazně toho, co mu bylo*

*nabízeno.*⁴² Autor zde připodobňuje nemluvnata k jejich matkám, ačkoliv v předchozí kapitole se mají fyzicky podobat Emilovi. Posouvá tedy vztah matka – dcera do jiné roviny. Říká tím, že když se Kostkovým narodily děti, měly všechny mentální (a z části fyzickou) stránku naprosto stejnou jako matka. Vzniklo tak v podstatě sedm kopií, sedm dalších sester Kostkových. Je tím vykresleno velmi silné spojení, jaké může matka s dcerou mít. Dcera v podstatě v plné výši přebírá na světě úlohu matky nejen tím, že se sama stane matkou, ale téměř všemi svými povahovými rysy. Pokud bychom se ovšem měli zabývat genetikou, je tato situace nepravděpodobná. Musíme v tom hledat spíš to, co tím chtěl autor říct čtenáři. Byla by tato podobnost stejná, kdyby se Kostkovým narodili synové? Je tím naznačeno silné pouto, které má dcera s matkou, kdy v podstatě skutečně přebírá její úlohu na světě.

⁴² HAVLÍČEK, Jaroslav. *Muž sedmi sester*. Vyd. 2. V Praze: Jonathan Livingston, 2014. ISBN 978-80-87835-50-0, s. 167.

ZÁVĚR

Rozebrali jsme chování žen ve čtyřech odlišných prózách Jaroslava Havlíčka. Analyzovali jsme jejich život, jejich životní postoje, názory na rodinu. Vykreslili jsme motiv oběti pro druhé. Podívali jsme se na vývoj ženy v krizi, na chování ve zlomové životní situaci. Porovnali jsme ženy s mužskými protagonisty. Co nám z toho všeho vyplynulo?

Jaroslav Havlíček se zaměřuje spíše na ženy, které jsou něčím zvláštní. Nedokáží si najít muže, jsou odlišné v oblékání, vzhledem odpudivé nebo až moc poddajné. V každé z rozebíraných knih můžeme najít jistý motiv staropanenství. Některé ženy jsou na začátku vykreslovány poněkud naturalisticky. Překvapí nás proto, že je zde také velmi výrazně vykreslena určitá ženská stránka, silná a obětavá povaha, která překoná všechny nastavené překážky a z bitvy vyjde jako vítězka v kontrastu s mužským hrdinou.

V jeho díle najdeme i ženy vykreslené opačně, jako krásné, mladé, chytré. Vezměme si například Adélu Haimrovou. Čtenář znalý Havlíčkova díla by mohl očekávat, že tato dívka nezvládne nastalou situaci a psychicky se zhroutí, nebo podlehne Jiřímu Mánkovi a vrátí se k němu. Opak je zde pravdou. I tato žena, vykreslená odlišně od staropanenských postav, vyjde z celé situace jako morální vítěz.

Ženy v Havlíčkově díle nemají lehký osud. Milada se musí obětovat pro rodinu. Sestry Kostkovy musejí na maloměstě vychovávat nemanželské děti, které mají s jedním mužem. Sestry z románu Helimadoe jsou naplno oddané svému přísnému otci a nemají proto šanci na hezkou budoucnost. Štěpka Kiliánová se musí postavit osudu staré panny a stará se o nemocného manžela až do jeho smrti. Nemůžeme jim v těchto situacích upřít nadhled, s jakým je berou. Jediná Dora Hanzelínová se svému osudu postaví, když odejde od otce za nejistou budoucností. Závěr knihy ale donutí čtenáře pochybovat, zda bylo její rozhodnutí správné. Můžeme v tom spatřovat určitou vnitřní sílu, se kterou se ženy smíří se svým životním posláním a přijmou ho, ačkoliv se tím vyloženě sebeobětují.

Jaroslav Havlíček byl jedním z prvních našich autorů, který se zabýval problematikou ženství. O to víc nás může překvapit, s jakou citlivostí popisuje

dobové ženské problémy. Snad tuto skutečnost ovlivnil fakt, že byl v mládí tak často nemocný a jeho matka mu obětovala svůj život, aby se mu dostávalo dobré péče. Zvlášť cenné jsou jeho poznatky o životě žen na maloměstě, které byly dlouhou dobu naprosto opomíjené. Čtenář si snadno uvědomí, jak profesionální jeho popisy žen (a zvláště starých panen) jsou.

Uvědomujeme si, že interpretací děl Jaroslava Havlíčka vzniklo již hodně. Nemůžeme však říct, že by byly vyložené z pohledu feministické literární kritiky. V tomto směru přináší tato práce nový jedinečný pohled na jeho díla. Doufáme, že znovu obnoví zájem veřejnosti o psychologickou prózu 1. poloviny 20. století.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura:

- 1) HAVLÍČEK, Jaroslav. *Helimadoe*. 6. vyd., v SNKLU 1. vyd. Praha: Odeon, 1966. Klub čtenářů (Odeon).
- 2) HAVLÍČEK, Jaroslav. *Muž sedmi sester*. Vyd. 2. V Praze: Jonathan Livingston, 2014. ISBN 978-80-87835-50-0.
- 3) HAVLÍČEK, Jaroslav. *Ta třetí*. 5. vyd. (v Melantrichu 1. vyd.). Ilustroval Karel TEISSIG. Praha: Melantrich, 1988. Česká próza (Melantrich).
- 4) HAVLÍČEK, Jaroslav. *Petrolejové lampy*. 4. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1957.

Sekundární literatura:

- 1) ARCYBAŠEV, Michail Petrovič. *Sanin*. Praha: Paseka, 1999. Literární klub (Paseka).
- 2) FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury 2*. Praha: Academia, 1993.
- 3) HAVLÍČEK, Jaroslav. *Máňa*. Hradec Králové: Kruh, 1981.
- 4) HAVLÍČEK, Jaroslav. *Z dopisů Máně*. in: *HAVLÍČEK, Jaroslav. Neklidné srdce*. Bor: Liberec, 2006.
- 5) HAVLÍČKOVÁ, Marie a kol. *Jaroslav Havlíček. Neklidné srdce*. Liberec: Bor, 2006.
- 6) HAVLÍČKOVÁ, Marie. *Jilemnice v díle Jaroslava Havlíčka* in: *HAVLÍČEK, Jaroslav. Neklidné srdce*. Bor: Liberec, 2006.
- 7) KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. *Tváří v tvář: gender jako metodologická kategorie literárních analýz*. Praha: Gender studies, 2010. ISBN 978-80-86520-34-6.
- 8) MENCLOVÁ, Věra a kol. *Slovník českých spisovatelů*. Praha: Academia, 2000.
- 9) MLSOVÁ, Nella. *Člověk na rozhraní*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005.
- 10) MORRIS, Pam. *Literatura a feminismus*. Brno: Host, 2000. Studium (Host). ISBN 80-86055-90-6.
- 11) MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-864-2958-X.

- 12) RUMLER, Josef. *Epik Jaroslav Havlíček*. Praha: Československý spisovatel, 1973.
- 13) *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie: (sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.-28. dubna 2006)*. Vyd. 1. Editorka Kateřina PTÁČKOVÁ, editorka Milena LENDEROVÁ, editorka Jana STRÁNÍKO.